

Quaderns de  
la Selva, 13  
2001

CENTRE D'ESTUDIS  
SELVATANS

*L'exemplar sevillà*  
*manuscrit del*  
**Compendium**  
**Constitutionum**  
**Cathaloniae generalium,**  
*de Narcís de Sant Dionís*

JAUME DE PUIG OLIVER

QUE a la Biblioteca Capitular i Colombina de Sevilla hi ha un manuscrit del *Compendium constitutionum Cathaloniae generalium* del canonge Narcís de Sant Dionís és cosa de fa temps sabuda i recentment encara recordada.<sup>1</sup> També és sabut que aquest text nasqué en el moment de la primera compilació de les Constitucions de Catalunya, com un instrument pràctic per a orientar els professionals del dret en «lo effecte de

1. Per a Narcís de Sant Dionís, cf. Nicolàs ANTONIO, *Biblioteca Hispana Vetus*, vol. II, Matriti, 1788, p. 374 i nota (2); F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un Diccionario Crítico de los Escritores Catalanes*, Barcelona, 1836, p. 212; Guillem M. de BROCA, «Juristes i juriconsults catalans dels segles XIV-XVII», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, III (1909-1910), p. 497. Ramon D'ABADAL VINYALS i Jordi RUBIÓ BALAGUER en «Notes sobre la formació de les compilacions de *Constitucions i altres Drets de Catalunya* y de *Capítols de Cortis referents al General*», *Estudis Universitaris Catalans*, IV (1910), p. 409-445, van aportar documentació decisiva sobre la formació de la primera compilació i la part que hi prengué Narcís de Sant Dionís [El treball, amputat del seu apèndix documental, fou republicat en R. D'ABADAL VINYALS, *Dels visigots als catalans*, vol. II, *La formació de la Catalunya independent*, Barcelona, 1970, p. 381-403]. Les aportacions de d'Abadal i Rubió no foren tingudes en compte per Guillem M. de BROCA en *Historia del Derecho de Catalunya, especialmente del civil*, vol. I, Barcelona, Hereus de Joan Geli, 1918, p. 395, que repeteix substancialment el que havia escrit en el seu treball anterior, afegint-hi crítiques fonamentades a les notícies d'Antonio i de Torres Amat i esmentant dos manuscrits del *Compendium*, un d'ACA en català, i l'altre de l'Escorial en llatí. Cf. també Ferran VALLS TAVERNER, «El *Compendium Constitutionum Cathaloniae* de Narcís de Sant Dionís», *Revista Jurídica de Catalunya*, 33 (1927), p. 228-229; F. ELÍAS DE TEJADA, *Historia del pensamiento político catalán. I. La Cataluña clásica*, Sevilla, 1963, p. 297-299; Josep M. FONT I RIUS, *Estudi introductori dins Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495* [Textos jurídics Catalans. Lleis i costums IV/1], Barcelona, Generalitat de Catalunya - Departament de Justícia, 1988, p. XXXIV-XXXV i CIX.

les dites constitucions»,<sup>2</sup> és a dir, en la substància de llur contingut. El *Compendi* del canonge gironí i barceloní es difongué en llatí i en català.<sup>3</sup> No arribà a la impremta segurament perquè amb l'aparició de l'edició impresa de la primera compilació, corregida i augmentada, el seu caràcter pràctic pogué perdre vigència. Com sigui, encara no s'ha efectuat un cens exhaustiu dels ms. del *Compendium* / *Compendi*, ni s'ha procedit a descriure i comparar els diversos manuscrits entre ells. Avui intentarem de fer una minúscula aportació al treball pendent, descrivint en el manuscrit de Sevilla.

Adquirir per Hernando Colón a Roma l'u d'octubre de 1530 per quaranta quadrins, el seu estat actual només permet d'entreveure que l'exemplar fou un llibre ric. A més, probablement pertangué a algú vinculat a la cort catalano-aragonesa (del Magnànim? i a Nàpols?),<sup>4</sup> o a la mateixa Cort, car així ho faria pensar la seva rel·ligadura de pell amb els colors alternats del senyal del rei d'Aragó. Sigui quin sigui l'iter d'aquest manuscrit, des de mitjan segle XVI no s'ha mogut de Sevilla. És probable que un seu possessor, qui sap si el qui se'n despregués, fou italià, per unes anotacions que hi ha en italià al principi del ms. Havent-se de datar de mitjan segle XV endavant, ja es comprèn que el llibre no pogué passar per gaire mans abans d'ésser comprat per Hernando Colón.

Coneixem el contingut del *Compendium* per l'edició que va fer F. Valls i Taverner del ms. de la Seu d'Urgell, transcrit per Mn. Pere Pujol i Tubau: Hi ha el pròleg, les constitucions compendiades seguint l'ordre dels títols del *Codi* i la seva divisió en els deu llibres, les constitucions de pau i treva, i els títols dels capítols dels *Usatges de Barcelona*.<sup>5</sup> El ms. de Sevilla hi incorpora altra documentació reial referent a arbitratges entre l'autoritat civil i el bisbe de Barcelona, una part de la qual pot haver estat afegida al ms. per un usuari particular, puix que és perfectament constatable un canvi d'escriptura a partir del foli 61vb.

2. ABADAL-RUBIÓ, o. c., p. 415.

3. Una llista de tres ms. és donada per ABADAL-RUBIÓ, o. c., p. 415, nota (1). És molt més complet VALLS TABERNER, o. c., p. 229-230. Els ms. llatins són a la Biblioteca Capítular de la Seu d'Urgell, en curs de catalogació, a la Biblioteca de l'Escorial [E. II. 13]; és l'assenyalat per BROCA, o. c. 1918, p. 395] i el de la Biblioteca Capítular i Colombina de Sevilla, que descrivim ací. Els ms. catalans són: BC, ms. 832; ACA Còdex 11; ACA, Ripoll 102; Biblioteca de l'Escorial Z.II.11, Z.II.12 i Z.II.13; Biblioteca Episcopal de Vic, ms. 158 i 159; en tenien sengles exemplars Josep Oriol Anguera de Sojo i Teodor Creus, de Vilanova, segons notícia donada per G. M. de BROCA, *Taula de les Stampacions de les Constitucions y altres Drets de Catalunya y de les cos-*

*tums y ordinacions de sos diversos paratges*, Barcelona 1907, p. 6, nota.

4. Val a dir que en aquesta hipòtesi es tractaria d'un volum usual de la Cancelleria. En efecte, ni en l'obra de G. MAZZATINTI, *La Biblioteca dei re d'Aragona in Napoli*, Rocca S. Casciano, L. Capelli, 1897, ni en la de Tamaro DE MARINIS, *La biblioteca napoletana dei Re d'Aragona*, Milano, U. Hoepli 1947-1952, 4 vol., ni en T. DE MARINIS et alii, *La Bibl. Nap. dei Re d'Aragona. Supplemento*, Verona, Stamperia Valdogna 1969, 2 vol., no hi apareix cap rastre del *Compendium* / *Compendi*, ni hi és esmentat en cap moment el nom de Narcís de Sant Dionís.

5. F. VALLS TAVERNER, o. c., p. 228-274, 352-370, 440-467.

En relació amb el ms. de la Seu d'Urgell, el ms. sevillà presenta poques variacions. Però n'hi ha algunes:

-Hi manca el títol *De inofficioso testamento*, del llibre III.

-Hi manca també el títol *Quae res vendi non possunt et ubi*, del llibre IV.

-El títol *Arborum furtim cessarum*, que en el ms. de la Seu d'Urgell ve entre els títols del llibre VI, en el ms. sevillà es troba entre els títols del llibre IX.

-Amb aquestes notes no pretenem res més que desvetllar l'atenció sobre una obra de caràcter pràctic, petit asteroide que gravita entorn de la primera compilació de les *Constitucions de Catalunya*. Aquests darrers anys s'ha fet un esforç per a facilitar l'accés dels estudiosos, dels homes de toga i dels homes públics en general a uns textos legals que, en l'aspecte civil privat, tingueren vigència a Catalunya fins a l'any 1960.<sup>6</sup> Creiem que aquest esforç s'hauria de completar estudiant o editant algunes de les obres més significatives que les tres compilacions del dret català van fer emergir, com a resultat del treball dels missers o de l'activitat dels tribunals. És evident que si un dia hom continua explorant útilment el passat jurídic català, amb la lloable intenció de posar-lo en contacte amb les responsabilitats legislatives que ara ens pertanyen, un dels primers textos que hauran d'ésser posats sobre la taula serà el *Compendium/Compendi* de Narcís de Sant Dionís.

## Apèndix

Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 5-5-31

### I. Enquadernació

#### 1. Cobertes.

a) Mides de superfície i gruix: 22 x 305.

b) Material: ànima de fusta, coberta de pell.

c) Indicacions escrites: Contratapa I de pergamí, amb tinta negra: «R. 489». Registre colomí, en tinta marron: «5911». Etiqueta de paper enganxada: «Don Fernando colón, hijo de l Don Cristóbal Colón, primer Almi-l-rante de l todos sus prójimos; rogado a Dios por él. (Cláusula 49 del Testamento l del mismo Don Fernando, cum- l-plida por el Cabildo Metropoli- l-tano de Sevilla)».

d) Elements decoratius. La pell de les cobertes és formada per tires verticals socides, alternant els colors groc, encara ben conservat, i vermell, gairebé totalment esvaït. Es tracta, doncs, dels colors del senyal del rei d'Aragó. Hi havia hagut cinc claus decoratius, en forma de cinc d'oros, a la coberta i a la contracoberta: en subsisteixen els cercles i els forats de les puntes.

<sup>6</sup> Així ho recordava justament J. M. PONS GURI al final de la *Introducció* a l'edició de les *Constitucions i altres drets de Catalunya, compilats en virtut del Capítol de Cort LXXXII de les Corts per la S.C. y R. Majes-*

*tat del rey Don Philip IV, nostre senyor, celebrades en la ciutat de Barcelona any MDCCII* [Textos jurídics Catalans. Lleis i costums IV/2], Barcelona, Generalitat de Catalunya - Departament de Justícia, 1995, p. xx.

- La contratapa I és un full de pergami enganxat a la fusta pel seu cantó escrit.
2. Llom: 40 mm.
    - a) Tipus, tècnica i nombre de rellegadures: enquadernació arxivística, amb tres dobles nervis a l'interior.
    - b) Descripció de les seccions: 1) restes d'etiqueta amb un número ara il·legible; 2) requadre amb tinta negra: «58»; 3) restes del títol del llibre; 4) etiqueta amb número: «31».
  3. Altres elements.
    - a) Folis de protecció i de guarda. Un foli de guarda al final, amb filigrana de la tisora, semblant al que reporta VALLS Y SUBIRÀ, núm. 1749, datable a partir del 1480.
    - b) Tancadors: Dos tancadors de tira de pell, ara desapareguts.
    - e) Capçalera y capçada: Capçada dalt i baix del llom, amb els fils de color vermell.
    - f) Queix de la mateixa pell.
    - g) Llavís de la mateixa pell.
  4. Conclusió: És l'original. Datable del segle xv.

## II. Cos del volum

1. Composició material: ms. homogeni.
2. Matèria: paper.
4. Folis: 93 + I.
5. Dimensions: 222 x 295.
6. Plecs:
  - 1) 1 plec de 6 x 2, folis 1-12, amb reclam: «*richorum*»
  - 2) 1 plec de 6 x 2, folis 13-24, amb reclam: «*curie*»
  - 3) 1 plec de 6 x 2, folis 25-36, amb reclam: «*Jacobus*»
  - 4) 1 plec de 6 x 2, folis 37-48, amb reclam: «*nostra*»
  - 5) 1 plec de 6 x 2, folis 49-60, amb reclam: «*luntatem*»
  - 6) 1 plec de 6 x 2, folis 61-72, escrit només fins al foli 66
  - 7) 1 plec de 6 x 2, folis 73-84, en blanc
  - 8) 1 plec de 4/5, folis 85-93, en blanc
8. Foliació moderna, escrita en llapis a l'angle superior dret del recto dels folis.
9. Numeración de plecs: No se'n veu rastre.
10. Filigranes: Fins al foli 83 filigrana del carro de dues rodes semblant a la de BRIQUET I, 3529 de l'any 1434. En endavant filigrana de la tisora, semblant a la de BRIQUET II, 3741, dels anys 1443-1446.
12. Sistema de ratllat: En tinta marron.

## III. Contingut literari

1. Folis 1-66r. Fol 1ra, inc. (rúbrica): «*Incipit prologus Compendii Constitutionum Cathalonie generalium* (fi de rúbrica). *Quoniam constitutiones generales Cathalonie in earum primordio per multos reges...*»

Fol 66rb, exp.: «*Lata et lecta hec summa seu arbitrata fuit in Ciuitate Barchin. In palatio domino Regis pridie Kalendis nouembris anno domini millesimo CCC<sup>o</sup> decimo presentibus testibus.*».

2. Identificació de l'autor i obra: NARCÍS DE SANT DIONÍS, *Compendium constitutionum Cathalonie generalium* (1-54v). *Sequuntur Usatici Barchinone secundum ordinem Alphabeti* (52r-56r). [És un simple index alfabètic dels "Usatges"]. *Presentatio comisionis regie et episcopi facta iudicibus ratione concordia* (sic) *testimoniorum*, etc. (f. 56v-61va). *Sequuntur Capitula Causis subscriptis a domino Rege Petro ordinata inter Episcopum una et ciuitatem Barchin. partibus ex altera*, etc. (61vb-66rb).

Altres exemplars: a) Text llatí: Bib. Cap. de la Seu d'Urgell; Escorial E II, 13; b) Text català: BC, 832; ACA, Còd. n<sup>o</sup> 11, Ripoll 102; Escorial Z-II-11, Z-II-12, Z-II-13; Museu Episcopal de Vic, ms. 158 i 159.

4. Edicions: F. VALLS TABERNER, «El *Compendium Constitutionum Cathalonie* de Narcís de Sant Dionís», *Revista Jurídica de Catalunya*, XXXIII (1927), p. 228-274, 352-370, 440-467, transcrit per Mn. Pere Pujol i Tubau segons el ms. de la Seu d'Urgell.

Bibliografia: Teodor CREUS, «De les constitucions de Catalunya y del compendi que'n feu Micer Narcís de Sant Dionís», *La Renaixença*, v, t. 1 p. 136.

#### IV. Escriptura

1. Caixa d'escriptura: 143x180, a dues columnes. Impaginació: 30+62+10+ 2+45 x 40+174+80.

2. Tipus de ratllat. En tinta marron, 34 línies.

3. tipus de lletra i mans. Fins al foli 61va la lletra és bastarda tirant a librària de la primera meitat del s. xv, d'una mateixa mà. Des del foli 61vb al 66rb una altra mà escriu amb la mateixa lletra, clarament de tipus format.

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració. A l'inici del pròleg i de la primera part, sengles inicials executades amb color blau i negre tancades dins un quadrat, amb or a l'exterior de les lletres. Rúbriques *passim*. Lletres blaves i vermelles amb filigrana a l'inici de cada part, llevat de la 2<sup>a</sup>, 6<sup>a</sup> i 10<sup>a</sup>. Altres lletres inicials blaves i vermelles amb filigranes més modestes, *passim*. En els folis 1-54 calderons blaus i vermells a l'inici de punt i a part.

7. Segells de la Bibl. Colombina als folis 1r, 37r.

10. Revisions i correccions. Un lector probablement italià ha fet anotacions als folis 1 i 3r. Quan arriba aquí, troba en el text la paraula «retallats» i transcriu al marge: «retalglyats». Anotacions d'una mà posterior al foli 6v, 57v-60r. Correccions del copista als folis 42rb, 46va i probablement també al 61ra.

11. Antigues signatures: Fol 1r, al marge de b: «C A A | Tab. 142 | N<sup>o</sup> 37 | 1.»

12. Notícies històriques. Foli de guarda del final, verso, nota de compra de F. colón: «*Este libro costo en toma 40 quatrines primero de octubre de 1530 y el ducado de oro vale 420 quatrines.*».

#### V. Conclusió

1. Estat de conservació: Correcte, llevat del fol. 1. El manuscrit ha estat afectat d'humitats.

2. Datació: Mitjan segle xv.
3. Origen: Barceloní, possiblement de l'Arxiu Reial o posseït per personal de la cort.
4. Propietaris i procedència. Ha tingut almenys un propietari italià i després F. Colón i el capítol de la Catedral de Sevilla.

## VI. Apèndix

Rúbriques de l'obra *Compendium Constitutionum Cathalonie generalium*

Fol 1vb: *Sequuntur ergo Rubricae tocius huius compendii. Et primo rubricae prima partis.*

### ***Secuntur Rubricae prime partis***

*De fide catholica et [effectu] baptismi et ut n[em]o de fide audeat publice disputare*

*De sacrosanctis ecclesiis et [privilegiis] suis*

*De episcopis et clericis ac rebus et privilegiis eorum*

*De hiis que clericis prohibentur*

*De audientia principis et eius titulo*

*De hereticis et excommunicatis*

*De iudeis et sarracenis*

*De celebratione generalium curiarum*

*De legibus, constitutionibus condendis, interpretandis et obseruandis*

*Si contra ius vel utilitatem publicam fuerit aliquid impetratum*

*De diversis rescriptis et alonguamentis*

*De priuilegiis, immunitatibus, guidaticis et saluagardia*

*De iure ciuili [!= sigilli]*

*Ut omnes officiales in Cathalonia sint cathalani*

*De officio cancellarii, vicecancellarii, et quod Rex non signet rescripta tangentia interesse partis*

*De officio camleugii, prothonotarii et sacretarii || Fol 2ra ||*

*De officio gubernatoris et baiuli Cathalonie et accesorum eorum*

*De officio iudicum de curia Regis*

*De officio vicarii et baiuli et aliorum triennalium*

*De officio iudicis delegati et comissarii*

*De officio consulum, iuratorum et rey publice administratorum*

*De officio aduocati et procuratoris fiscalis et collectore tertiorum*

*De officio posendarum*

*De officio portariorum et atzemblariorum*

*De officio sagionis*

*Que officiales regii facere prohibentur*

*De officio inquisitorum seu iudicum tabule*

*Et qui officiales et quomodo tenere tabulam sunt astricti*

### ***Secuntur Rubrice secunde partis***

*De edendo*

*De in ius vocando*

*De libelli oblatione*

*De iuramento calumpnie*

*De pactis*

*De aduocatis ut examinentur antequam eorum officio vtantur*

Ut medici examinentur

Ne liceat in potentiores actiones vel cessiones transferre

Vt nemo priuatus titulos predictis imponat uel minas aut || fol 2rb || metum laborantibus imponat

De arbitriis

### **Secundur rubrice tertie partis**

De iudicis et iuris firmis

De ordine iudiciorum

De dilationibus

De iurisdictione omnium iudicum et de foro competenti

De foro hominum de paratico et officialium et domesticorum regis

Quando liceat unicuique sine iudice vindicare

Quando princeps inter pupillos et miserabiles personas cognoscat

De usufructu et seruitutibus

Vbi de crimine siue banno agi oportet

De dampno dato qualiter emendetur

De aleatoribus et tafureria

### **Secuntur Rubrice quarte partis**

De iure iurando

De suffragio et salariis

De actionibus et obligationibus et quod nullus pro ciuili debito capiatur

Ne filius pro patre uel pater pro filio conueniatur

Ne pro debito ciuili quis homagium facere teneatur et ut creditor possit prorogare iuramentum et solutionem

De testibus

De probationibus

De fide instrumentorum

De notariis et scriptoribus ad quid teneantur || Fol 2va ||

De usuris

De deposito et campsoribus

De contrahenda emptione et venditione

De vectigalibus, lezdis, gabellis, pedagis et securitate itinerum

De iure emphiteotico et laudismo seu foriscapio

### **Secuntur Rubrice V<sup>e</sup> partis**

De sponsalibus et matrimoniis

De dotis promissione

Soluto matrimonio que iura competunt vidue in bonis viri sui

De tutoribus

### **Secuntur Rubrice VI<sup>e</sup> partis**

De furtis et seruis fugitiuis

De impuberum et aliis substitutionibus

De liberis et parentibus exheredatis

De hiis quibus ut indignus hereditas aufertur

De successionibus ab intestato

De verborum et rerum significatione

***Secuntur rubrice VII<sup>e</sup> partis***

*De prescriptionibus*  
*De fructibus et litis expensis || Fol 2vb ||*  
*De aueriis compositionum*  
*De executione rey iudicate*  
*De appellationibus et nullitate sententie*  
*De cessione bonorum*

***Secuntur Rubrice octaue partis***

*De vi et restitutione spoliatorum*  
*De operibus publicis*  
*De pignoribus et ypothecis*  
*De represaliis ac pignorationibus et faticis*  
*De litigiosis*  
*De fideiussoribus*  
*De emancipatione liberorum*  
*De consuetudine et stilò diuersarum curiarum*  
*De donationibus*  
*De reuocandis donationibus*

***Sequuntur Rubrice none partis***

*De accusationibus et denuntiationibus*  
*De inquisitionibus tam super criminibus quam in factione constitutionum*  
*De custodia reorum et de carcclariis*  
*De algutzeriis et eorum salariis*  
*De blasfemantibus et maledicis*  
*De adulterio et quod viles mulieres non morentur inter honestas nec in caupona*  
*De homicidio*  
*De crimine falsi*  
*De falsa moneta et valore bone*  
*De hiis qui reos criminis occultant et de sacramentali et sono emisso*  
*Arborum furtim cesarum*  
*De sequia molendinorum Barchinone || Fol 3ra || non rumpenda*  
*De corporalibus et exilii*  
*De pena infamie*  
*De pena priuationis officii*

***Sequuntur Rubrice decime partis***

*De re militari, duello et reptamentis*  
*De feudis et emparis*  
*De rusticis et hominibus propriis*  
*De iure fisci et eius regaliis*  
*De hiis que dominus Rex facere debet*  
*De hiis que dominum Regem facere non decet*  
*De pace et treuga*